

had hij tijd van leven gehad, niet de katholieke Kuitert zijn geworden? Ook de kijk van de Nederlandse katholieken op joden en jodendom veranderde drastisch, zoals wordt aangetoond door Marcel Poorthuis en Theo Salemink. Ze lichten die ontwikkeling toe aan het verschil van inzicht terzake tussen B. J. Alfrink en A. C. Ramselaar, beiden priesters van het aartsbisdom Utrecht en bijna jaargenoten. Hun meningen over het jodendom en de staat Israël liepen ver uiteen, zoals onder meer tot uiting kwam op het 'Pastoraal Concilie' in Noordwijkerhout. Van de ruim twintig bijdragen zijn er een paar geschreven door sociologen. Die herken je direct. Een bibliografie van Jan Roes van de hand van Otto Lankhorst sluit de bundel af. Daarboven staat terecht: 'Een werkzaam leven.'

Ton H. M. van Schaik

R. van Doorslaer, J.-Ph. Schreiber, ed., *De curatoren van het getto. De vereniging van de joden in België tijdens de nazi-bezetting* (Tielt: Lannoo, 2004, 412 blz., ISBN 90 209 5852 6).

Al enige decennia lang zijn Belgische historici een inhaalslag op het gebied van de Tweede Wereldoorlog aan het maken. Lang, te lang, was er een aanhoudende focus op de koningskwesitie en de daarmee onlosmakelijk verbonden Vlaamse kwestie. Ook wetenschappelijke studies werden door aanhangers van de een of andere ideologie geschreven. Een natuurlijke verjonging en verdere afstand van het verleden heeft voor een groot aantal buitengewoon interessante studies gezorgd, waarbij medewerkers van het Studie- en documentatiecentrum oorlog en hedendaagse maatschappij (SOMA) in Brussel (het Belgische NIOD) zich niet onbetuigd laten. *De curatoren van het getto. De vereniging van de joden in België tijdens de nazi-bezetting* is het resultaat van een onderzoeksproject van onder andere het SOMA.

Het werk is helder opgezet; deel één behandelt de Duitse versus de joodse perspectieven, deel twee de werkzaamheden van de Vereniging der Joden in België (VJB), deel drie de praktijk van de deportaties en deel vier de naoorlogse afwikkeling. Dan Michman maakt aannemelijk dat de VJB verschilde van bijvoorbeeld de Joodse Raad in Nederland en dat de SS in eerste instantie via de VJB toezicht op de joden wilde houden; deportatie en uitroeiing waren nog niet in zicht. In België bestonden grote competentieverschillen tussen het Duitse militaire bestuur en de SS, waarbij de joden ook inzet van deze strijd waren. De VJB-functionarissen kregen daardoor vaak overlappende en tegenstrijdige opdrachten van verschillende Duitse instanties.

Net als in Nederland was er een verschil tussen 'eigen' joden en joden afkomstig uit het buitenland, maar in België had slechts 6% de Belgische nationaliteit. De Duitse bezetter kon dus gemakkelijk toezeggen deze kleine groep (vooralsnog) te vrijwaren van deportatie. Een opvallend verschil met Nederland is ook dat in dat land de isolatie van de joden veel sneller en doortastender uitgevoerd werd dan in België, waar joden nog in 1944 in algemene ziekenhuizen verbleven. Op het eerste gezicht kun je zeggen dat de Joodse Raad in Nederland 'beter' voor de Duitsers heeft gewerkt dan de VJB in België. Toch was de bezetter niet geheel tevreden over de VJB; deze zou volledig moeten zorgen voor de

steeds armer wordende joden en dat lukte de vereniging niet; volgens de Duitsers was zij daar 'onbekwaam' in. Dat gold niet voor het joodse onderwijs. Niet alleen was dat goed geregeld door de VJB, maar het leek 'een bevoorrechte plek van zorgeloosheid.' Vanuit het joodse onderwijs was geen verzet te vrezen, net zoals in Nederland. Er was wel degelijk joods verzet; zo werd een VJB-kantoor in Brussel overvallen en werden de daar aanwezige oproepkaarten voor deportatie in brand gestoken. Helaas betrof het duplicaten en het origineel was al in de handen van de *Sicherheitsdienst*. Dat de VJB de Duitsers terzijde gestaan heeft bij het maken van deze oproepkaarten is evident; net als in Nederland werd gedreigd met scherpe maatregelen als er niet zou worden meegewerkt.

Al snel na de bevrijding van Brussel werden VJB-bestuurders aangeklaagd wegens medeplichtigheid aan de grote moord en moest het militair gerecht daar een oordeel over vormen. De verdediging stelde op de 'politiek van het minste kwaad' en op de gedachte dat eventuele daders beter in eigen kring gestraft konden worden. Dit resulteerde in buitenvervolginstellingen, maar niet in een onderzoek in eigen joodse kring. Anders dan in Frankrijk en Nederland kwamen er geen joodse ereraden van de grond.

Het wreekt zich dat het boek door meer dan tien auteurs is geschreven, die elk op hun eigen manier een deelaspect behandelen, zonder dat die deelaspecten goed bij elkaar gehouden worden. De één polemiseert tegen vergoelijkende geschriften uit 1945 en een ander vat het collectieve geheugen als volgt samen: 'De manier waarop het collectieve geheugen van de joodse gemeenschap de voorstelling van de bezetting en haar consequenties na de ontdekking van Auschwitz heeft meegedragen, kon tot op heden doen geloven dat de joden de weg waren opgegaan van verzet of collaboratie, van het antifascisme van de gewapende partizanen of de VJB-politiek van het 'minste kwaad.' En als gemeld wordt dat het aan de ene kant lijkt of het joodse leven gewoon doorgaat, wordt daartegenover opgemerkt dat sommige joodse instellingen in hun functioneren 'belemmerd worden door de wisselvalligheden van de oorlog en de administratieve tegenwerking van de bezetter.' Dat is wel een merkwaardig verhullende manier om de holocaust te beschrijven. En er wordt ook met enige trots gemeld dat de erkende Israëlitische gemeenten in België hun wettige status aan de grondwet ontleen en als je hun bestaansrecht zou aantasten, zou de Belgische rechtsorde aangetast worden!

In de eindconclusie wordt gesteld dat het niet aan de historicus is om te oordelen, dat je bij de VJB niet eenvoudig tussen collaboratie en verzet kunt kiezen, maar dat accommodatie een goed begrip is. Maar de VJB-leden wordt wel verweten dat 'de meerderheid van vreemde en wellicht ook minder gefortuneerde joden haar minder aan het hart ligt dan de kleine minderheid van geassimileerde joden.' Als dat geen oordelen is

David Barnouw

P. Geldhof, D. Vanysacker, *En de broodrenner, bij fietste verder. Het wielrennen in België tijdens WO II* (Leuven, Voorburg: Acco, 2005, 196 blz., € 21,50, ISBN 90 334 5815 2).

Het professionele wieleren in België in de Tweede Wereldoorlog: op het eerste gezicht lijkt dit een weinig gangbaar, bijna curieus onderwerp. Maar in tweede instantie biedt het verschillende perspectieven. Het levert niet alleen een bijdrage aan de algemene Belgische wielergeschiedenis, maar laat ook zien hoe een afgebakende groep mensen (wielrenners) en instellingen (wielerbonden, sportjournalistiek) zich in oorlogstijd gedroegen. Hoe manifesteerde de oorlog zich in het wieleren en, omgekeerd, hoe ging het wieleren met de oorlog om? De auteurs Patrieck Geldhof (conservator Belgisch Nationaal Wielermuseum in Roeselare) en Dries Vanysacker (geschiedenisdocent aan de KU Leuven) laten de lezer echter gissen naar een historiografische verantwoording van het onderwerp. De wielergeschiedenis laten zij vooralsnog voor zichzelf spreken.

Die geschiedenis beginnen zij – toepasselijk – met een proloog. Hierin komt de wielergeschiedenis vanaf het prilste begin tot aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog aan bod. Hoewel de proloog normaal gesproken de kortste etappe is, vormt het in dit geval het langste hoofdstuk van het boek. Echter niet verwonderlijk, aangezien de fiets in het midden van de negentiende eeuw is uitgevonden en het wedstrijdrennen niet lang op zich liet wachten. Was dit eerst nog exclusief de bezigheid van sportieve rijkelui op overdekte wielerbanen, vanaf circa 1900 (toen de fiets met afneembare rubberbanden was uitgerust en goedkoper was geworden) deden de broodrenners hun intrede: mannen uit ‘lagere’ milieus die voor de kost op het zadel zaten en straatkoersen reden. Succesvolle renners hoefden zich overigens niet helemaal zelf te bedruipen, want zij kregen hun materiaal gesponsord door bekende Franse fietsfabrikanten. De sportjournalistiek promootte de renners en zo ontstond al snel een driehoeksverhouding.

Met de Achttiendaagse Veldtocht in mei 1940 bezetten de Duitsers België en raakte het land definitief in oorlog. Wat betekende dit concreet voor de Belgische wielrenners? Het beoefenen van sport en het organiseren van wedstrijden werd niet verboden door de *Reichssportführer*. De renners konden gewoon doorkoersen. Maar er waren wel andere problemen. Er was gebrek aan materiaal, vooral fietsbanden, waardoor de prijzen stegen en de inkomsten daalden. Ook voedsel was schaars. Broodrenners hadden wel recht op extra bonnen. Een aantal legde zich echter toe op het smokkelen van onder meer fietsbanden en tabak, die zij tijdens hun trainingstochten probleemloos uit Frankrijk de grens overkregen. De renners konden namelijk een pas van de wielerbond overleggen waardoor zij vrijgesteld werden van strenge controle. Anderen gingen in het verzet. Veel renners ontsnapten aan de verplichte tewerkstelling in Duitsland. Sommige broodrenners mochten zelfs in Duitsland rijden voor een groot publiek van tewerkgestelde Belgen, die dolenthousiast waren. En dat was dan ook de taak van de renners in het thuisland: zij zorgden voor vermaak. Het aantal kermiskoersen en criteria (rondjes om de kerk rijden) nam enorm toe; zodanig dat de sportjournalistiek op ingrijpen van de wielerbond aandrong.